

Selostuksia ja arvosteluja

Antiikin Rooma ja urbanismi

Léon Homo, *Rome imperiale et l'urbanisme dans l'antiquité*
Bibliothèque de synthèse historique. L'évolution de l'humanité XVIII:2). Paris
1951. Siv. 700. Fr. 1200.

Urbanismi, elämänmuoto, jossa kaupunki ja nimenomaan suurkaupunki näyttelee keskeistä osaa, on ominaista kaikille sivistyskansoille. Myös antiikin Italiassa se tavataan, kun kulttuuri oli kohonnut määrätylle tasolle. Tunnettu ja tuottelias antiikin tutkija, Ranskan Rooman instituutin entinen johtaja LÉON HOMO on valinnut tämän kysymyksen uuden teoksensa aiheeksi. Näin on syntynyt viehättävä tutkimus siitä, mikä keisariajan Rooma oli ja millaiset muodot urbanismi siellä sai.

Aluksi Homo tutkii niitä tekijöitä ja vaikutteita, jotka määräisivät uuden suurkaupungin luonteen. Osaksi ne olivat vierasta lainaa. Kreikassa oli vähitellen kehittynyt teoreettinen käsitys siitä, miten suurkaupunki oli rakennettava, ja hellenistiset hallitsijat olivat menestyksellä soveltaneet sitä myös käytäntöön pääkaupungissaan. Niiden viivasuorat kadut, terveellinen sijainti, hygieenisuus jne. täyttivät korkeat vaatimukset. Kun roomalaiset valloittivat itäiset Välimerenmaat, tutustuivat he näihin mallikaupunkeihin. Sitä ennen he olivat saaneet vaikutteensa etruskeilta, jotka niinkään olivat kaupunki-ihmisiä. Perinteille uskollisina roomalaiset säilyttivät näiltä oppimansa ikivanhat menot, joita noudatettiin kaupunkeja perustettaessa.

Mutta tietenkin vaikuttivat Rooman kehitykseen ja luonteeseen ennenkaikkea luonnonsuhteet ja historia. Tutustuessaan nykypäivien Roomaan alkaa entistä paremmin tajuta tuon antiikin suurkaupungin syntyä. Erinomainen asema kauppateiden risteyksessä, hyvät puolustusmahdollisuudet kukkuloilla ja tilaa monumentaalirakennuksille niiden välisissä laaksoissa oli suotu syntymälahjana tulevalle maailmanvaltiaalle.

Kuitenkaan ei pelkkä nyky-Rooman tuntemus riitä, sillä antiikin ajasta ovat olosuhteet muuttuneet. Maanpinta on kohonnut, korkeuserot ovat

tasoittuneet ja ihmiskädet ovat raivanneet epämukavina pitämänsä esteet pois. Tulipalojen ja maanjäristysten sortamat rauniot on jätetty paikoilleen, vanhojen rakennusten tilalle on rakennettu uusia, epäterveellisiä soita ja hautausmaita on peitetty, ja niin on maanpinta kohonnut paikoin yli kaksikymmentä metriäkin. Toisaalta on vesi aikojen kuluessa kuljettanut runsaasti lietettä kukkuloiden huipuilta. Näinollen oli se paikka, jolla keisari-ajan alun Rooma sijaitsi, paljon epätasaisempi kuin nykyisin. Mutta tuon ajan arkkitehteillä oli voitettavanaan muitakin vaikeuksia. Kaupungilla oli jo 700:n vuoden kehitys takanaan, ja se oli saanut kasvaa vapaasti kuin villi kukkanen. Hallitsevalla luokalla oli liiaksi huolta valtakunnan kasvusta, hallinnosta ja omista eduistaan, niin ettei se ehtinyt tarmokkaasti puuttua kaupungin kehitykseen. Tuloksena olikin ollut asemakaavaton, epähygieeninen ja liian tiheään rakennettu kaupunki, jonka rumuutta ja kurjuutta harvat palatsit ja suunnittelemattomasti sijoitetut monumentaalirakennukset eivät pystyneet salaamaan.

Mutta edellytykset todellisen maailmankaupungin syntymiselle olivat olemassa. Roomaan oli kerääntynyt suunnattomia rikkauksia, sillä oli rajaton mahdollisuus saada voittomaista rakennustarvikkeita ja ammattityövoimaa; olivatpa sen johtomiehet tutustuneet hellenismiin ja itämaiden urbanismiin, ja siihen mieltyneet. Tarvittiin vain voimakasta organisoivaa tahtoa uudistusta johtamaan. Sellainen oli uudella valtiaalla, keisarilla, jonka käsiin Rooman hallinto viimeisen esikristillisen vuosisadan lopulla joutui.

Jo yksinvallan perustajat Caesar ja Augustus ryhtyivät tarmokkaasti uusimaan kaupunkikuvaa ja -hallintoa. Edellisen erittäin laajakantoiset suunnitelmat tosin jäivät kesken, mutta jälkimmäinen loi varman pohjan keisarikaupungin kehitykselle. Hänen suunnitelmissaan yhtyy onnellisella tavalla traditio, terve järki ja teoria.

Kaiken jatkuvan kehityksen välttämättömänä edellytyksenä oli kaupungin alueen laajentaminen. Rooma oli jo aikoja sitten kasvanut ahtaiden muuriensa ulkopuolelle, mutta siitä huolimatta ne muodostivat oikeudellisesti ja hallinnollisesti sen rajat. Augustus liitti nyt kaikki tärkeimmät esikaupungit Roomaan. Näin moninkertaistuneen alueen hän jakoi uudelleen neljääntoista kaupunginosaan (regio). Ne ovat säilyneet nykypäiviin asti (rione). Entiset neljä osaa (tribus) muodostivat enää vain vaalipiirit.

Alueliitoksissaan keisari otti huomioon hellenistisen ja etruskilaisen teorian sikäli, että laajentunut kaupunki oli muodoltaan valtava suorakulmio, jonka pääväylät jakoivat neljään osaan aivankuin sotilasleirin. Mutta kaupunginosat eivät enää noudattaneet teorian, vaan käytännön vaatimuksia. Niiden koko ja muoto vaihtelivat huomattavasti pinnanmuodostuksen ja asutuksen tiheyden mukaan. Kuten nykyisissäkin suurkau-

pungeissa, olivat äärialueet huomattavasti, jopa neljätoista kertaa suuremmat kuin keskellä sijaitsevat. Jatkuvat, tosin verraten vähäiset alueliitokset vain lisäsivät epäsuhtaa, sillä uusia kaupunginosia ei myöhemmin muodostettu kuin yksi. Sensijaan korttelien (vicus) määrä kasvoi asutuksen kanssa rinnan etenkin äärialueilla.

Augustuksen esikaupunkiliitos oli niin hyvin suunniteltu, ettei uuden kaupunkialueen ulkopuolelle päässyt koskaan muodostumaan huomattavampaa esikaupunkiasutusta (continentia). Vain pääteiden suunnissa muodostivat talot ja rikkaiden huvilat jopa neljän—viiden kilometrin pituisia asutusnauhoja. Huomattava osa rakennuksista oli kapakoita, joissa väsyneet matkamiehet saattoivat virkistäytyä.

Luonnollisesti tarvitsi näin kasvanut kaupunki myös uuden hallintokoneiston. Sitä luodessaan Augustus pyrki tehokkuuteen ja keskitykseen. Entiset tasavallan aikuiset virkamiehet olivat kaupungin paisuessa maailmanvallaksi saaneet yleisvaltakunnallisia tehtäviä ja vaihtuivat lisäksi vuosittain. Pahinta oli kuitenkin se, ettei heidän välillään ollut mitään selviä alistussuhteita.

Augustus loi ensiksi suoraan keisarin alaisen kaupunginjohtajan, praefectus urbin, joka vastasi koko hallinnosta. Hänen alaisiaan olivat kaupunginosien esimiehet, jotka otettiin nuoremmista (praetorit, eedilit, tribuunit), mutta ei kaikkein nuorimmista (kvestorit) virkamiehistä arpomalla. Kullakin oli apunaan joukko alhaisentyisiä korttelin esimiehiä (magister vici), jotka tunsivat paikalliset olot hyvin. Lisäksi perustettiin tärkeimpiä kunnallistoimia, kuten vesijohtolaitosta, satamalaitosta ja jokikuljetuksia, elintarvikehuoltoa jne. varten erityiset virastot pitkäaikaisine päällikköineen (praefectus aquaeductis, curator alvei Tiberis, praefectus frumenti). Kuitenkaan ei spesiaalikoulutukseen kiinnitetty huomiota, vaan virkauralle antautunutta vaihdettiin tiheästi valtiollisista tehtävistä kunnallisiin ja päinvastoin.

Tärkein kunnallistoimista oli keisarin kannalta poliisilaitos. Se oli levottomassa miljoonakaupungissa hänen valtansa parhain tuki ja samalla pahin vaaranlähde, sillä Roomaan keskitetyt verraten vähäiset suojajoukot olivat ainoat säännölliset osastot useiden satojen kilometrien säteellä. Ilmeisesti tästä syystä eivät keisarit keskittäneet niiden komentoa yksin käsiin. Keisarin henkivartiokaartin, pretoriaanien, lisäksi oli Roomassa seitsemän poliisiosastoa. Ne oli majoitettu siten, että miltei jokaisessa kaupunginosassa tai ainakin sen välittömässä läheisyydessä sijaitsi joku komentopaikka, »poliisiasema». Suurin osasto, pretoriaanit, oli varmuuden vuoksi kuitenkin sijoitettu muurien ulkopuolelle, jotta sotilasdiktatuuri ei olisi ollut liian ilmeinen.

Kaupunkiin sijoitetuilla varsinaisilla poliisivoimilla oli moninaisia teh-

täviä. Lukuunottamatta keisarin suojelemista kuului niille järjestyksen ylläpito kaduilla päivisin ja — sikäli kuin se oli mahdollista — myös öiseen aikaan. Mutta lisäksi poliisivoimat huolehtivat vankiloista, torikaupasta, siveydestä, sekä toimivat oikeusviranomaisten apuna.

Kaupungin turvallisuudesta huolehti omalla tavallaan myös palokunta (vigiles). Se käsitti seitsemän tuhannen miehen osastoa, jotka oli sijoitettu eri puolille kaupunkia. Ne oli varustettu ruiskuilla ja sangoilla, mutta vielä tärkeämpiä olivat hakut ja kirveet, sillä vain kyllin leveän aukon raivaaminen saattoi pysähdyttää suurpalon tiheään rakennetussa kaupungissa. Lukuisat tuhoisat tulipalot osoittavat kuitenkin, ettei palonvaaraa pystytty tyydyttävästi torjumaan.

Vedestä ei tosin keisariajan Roomassa ollut puutetta, sillä kolmeatoista suurta vesijohtoa pitkin virtasi kaupunkiin vuorokaudessa lähes 1000 miljoonaa litraa vettä, minkä lisäksi kaupungeissa oli lukuisia kaivoja. Vesijohtot, jotka saattoivat olla lähes sadan kilometrin pituisia, vaativat luonnollisesti huolellista hoitoa. Rooman vesijohtolaitoksella olikin käytettävänä n. seitsemänsataa korjausmiestä, jotka alituisesti etsivät ja korjasivat putkiin syntyneitä vikoja. Ja kuitenkin oli vesijohtoverkosto rakennettu niin hyvin, että osa siitä on yhä vielä käytössä.

Mutta suurkaupungin hallituksella oli paljon muutakin pohdittavaa kuin vain asukkaiden turvallisuus. Tuli huolehtia siitä, että asukkaat saivat päivittäin välttämättömät tarvikkeensa, ennenkaikkea ravinnon. Keisari tiesi, että tyytymättömyyden aiheuttajana oli useimmiten nälänhätä tai ainakin viljan hinnan äkillinen nousu. Siksi erityinen kansanhuollon johtaja (praefectus annonae) huolehti siitä, että kaupungissa oli tarpeeksi elintarvikkeivarastoja ja että niitä täydennettiin jatkuvasti. Mm. tuotettiin Egyptistä ja Afrikasta vuosittain 1.750.000 hehtoa viljaa. Tarvittiin valtava henkilökunta ennenkuin vilja oli purettu laivoista, varastoitu, kuljetettu kaupunkiin, valmistettu leiväksi ja jaettu valtion toimesta joko ilmaiseksi tai vähäisestä maksusta köyhille kuluttajille. Yksin leipureita, jotka eivät saaneet luopua tärkeästä ammatistaan, ja nauttivat valtion tukipalkkiota, oli neljännellä vuosisadalla 254.

Samoihin aikoihin huolehti neljätoista valtion palkkaamaa piirilääkäriä asukkaiden terveydestä. Mahdollisesti oli Roomassa, kuten tiedetään eräistä Italian pikkukaupungeista, kunnallisia sairaaloita.

Valtio avusti varsin paljon köyhempiä kansankerroksia, mutta se tarjosi niille myös jatkuvasti ansiomahdollisuuksia. Roomaan rakennettiin yhä uusia monumentaalirakennuksia ja samalla oli entiset pidettävä kunnossa. Kumpaakin rakennustointa varten oli erityinen pääjohtaja (curator) laajoine virastoineen. Samanlaiset korkeat virkamiehet valvoivat katujen rakennusta ja kunnossapitoa, Tiberin rantapatoja ja juoma- sekä viemäri-

verkostoa. Luonnollisesti oli kaupungilla myös oma rahatoimikamari päällikköineen. Lisäksi oli joukko pienempiä virastoja ja julkisia laitoksia, kuten kansliat, siviilirekisteri, virallinen lehti, valtion yliopisto, kirjastot, temppeleli-museot ja arkistot.

Kuvattuaan kaupungin hallintoa ja sen organisaatiota Homo ryhtyy esittämään sen saavutuksia. Effektiivinen virkakoncisto ei näet ollut vain ratkaistakseen hetken pulmat, vaan kehittääkseen kaupunkiaan edelleen.

Tulvien, maanjäristysten ja ennenkaikkea tulipalojen hävitysten korjaaminen vaati viranomaisilta suuria ponnistuksia. Etenkin vuoden 64 suurpalo, jolloin neljästätoista kaupunginosasta kymmenen paloi kokonaan tai osittain, teki tuhoisaa jälkeä. Mutta Rooma nousi joka kerran tuhasta entistä komeampana. Hallintoviranomaiset käyttivät tilaisuutta hyväkseen levittäen kadut ja suunnitellen julkiset rakennukset entistä paremmiksi, ja valtion tukemina seurasivat yksityiset esimerkiksi suunnitellessaan omia talojaan.

Keisarit rakennuttivat jatkuvasti uusia monumentaalirakennuksia. Osaksi heidän toimintansa motiivit olivat poliittiset; tuli tarjota työmahdollisuuksia, osoittaa vieraille jo ulkonaisestikin Rooman vallan suuruus sekä antaa pääkaupungin levottomalle väestölle enemmän mukavuuksia. Mutta samalla tarvittiin uusia rakennuksia. Keisarin hovi ja kansliat vaativat yhä suuremman tilan. Vähitellen valtasi hallitsijan palatsi koko Palatinuskukkulan, josta tuli maailmanvallan ja hallinnon edustava ja tilava keskus. Elintarvikehuolto vaati yhä uutta varastotilaa, kauppahalleja jne. Mutta rakennettiin myös huvittelupaikkoja, teattereita, amfiteattereita ja kilpa-ajoratoja (circus). Circus Maximukseen mahtui yhtäaikaan 485.000 katselijaa, Colosseum-amfiteatteriin, josta 2/3 on vieläkin jäljellä, 87.000. Terveystenhoito vaati rakennuksia. Miltei jokainen keisari vihki uuden kylpylän, joista suurimmat peittivät lähes 1 ½ hehtaarin alan. Neljännellä vuosisadalla olikin Roomassa lähes tuhat eri suuruista kylpylää, joissa sadattuhannet ihmiset mahtuivat peseytymään. Ei ihme, että vettä kului miltei kuutiometri asukasta kohden päivässä. Kylpylöiden yhteydessä oli käymälöitä, mutta lisäksi oli näitä katujen varsilla toistasataa. Eräs sellainen komeine marmori-istuinineen on kaivettu esiin parin temppelein takaseinämältä.

Suurin osa julkisista rakennuksista oli kuitenkin jumalien tempeleitä, jotka samalla palvelivat eräänlaisina museoina. Niissä oli runsaasti taidetta, mutta myös historiallisesti arvokkaita muistoesineitä.

Julkiset rakennukset pyrkivät, kuten nykyisissäkin suurkaupungeissa on asianlaita, keskittymään kaupungin keskukseen, keisaripalatsin vaiheille, missä vanhastaan sijaitsi myös valtiollisen ja kaupallisen elämän sydän, Forum.

Tämä aiheutti vaikeasti ratkaistavan liikennepulman. Keskukseen tuli luonnollisesti olla kaikilta tahoilta mukava ja esteetön pääsy. Erikoisesti vaikeutti yhteyksiä sen ja nopeasti kasvavien pohjoisten kaupunginosien välissä sijaitseva yhtenäinen kukkulajono Capitolium-Quirinalis. Mutta Traianus antoi puhkaista sen lävitse suuren foruminsa, joka liittyi entisten muodostamaan leveään valtaväylään. Lännessä taas rakennettiin Tiberin ylitse yhä uusia siltoja, jotka yhdistivät suuren XIV:n kaupunginosan muihin. Mutta lisäksi parannettiin jatkuvasti tieverkkoa rakentamalla kapeiden kujien ja portaikkojen lisäksi yhä uusia leveitä valtaväyliä. Mutta koska ei tahdottu ainakaan suuremmissa määrin turvautua maan pakkolunastukseen, ei tulos ollut täysin tyydyttävä. Näin ollen oli ryhdyttävä liikenne-rajoiuksiin. Päiväsaikaan oli hevosella-ajo kokonaan kiellettyä ja kaikki raskaat kuljetukset suoritettiin öisin. Myös oli ryhdyttävä toimenpiteisiin, ettei jalankulkijoiden päälle putoaisi tai heitettäisi esineitä kujien ylitse kaartuvista rakennuksista.

Missään tapauksessa eivät kapeat kujat soveltuneet huvikävelypaikoiksi. Mutta roomalaiset saivat hengittää yllin kyllin raitista ilmaa kaupunkia reunustavissa suurissa puistoissa. Ne olivat alkujaan olleet rikkaiden huviloita, mutta siirtyivät toinen toisensa jälkeen takavarikon, testamentin tai kaupan johdosta keisarin haltuun, joka avasi ne kansalle. Mutta itse kaupungissakin oli tilaisuutta kävellä rauhassa. Sitä varten oli erityisiä pylväskäytäviä, jotka ympäröivät eräitä julkisia rakennuksia, esim. kirjastoja, kylpylöitä ym. Niitä koristivat usein kuvapatsaat ja suihkulähteet, joita oli kaikkialla teiden ja katujen varsilla. Torit, etenkin kunnianarvoisa forum, olivat kuin historiallisia museoita ikään.

Valtava enemmistö kaikista rakennuksista oli kuitenkin yksityisasuntoja. Näiden koko vaihteli, kuten nykyisessäkin suurkaupungeissa, suurista palatseista vuokrakasarmien pienen pieniin koppeihin. Luonnollisesti olivat rikkaat keskittyneet eri kaupunginosiin kuin köyhät. Mutta lisäksi voi todeta saman eron kuin nykypäivienkin Italiassa. Varakkaammat asuivat vuokrakasarmien keskikerroksissa, köyhät taas kellareissa ja ullakoilla.

Asumistavasta johtui, että asutustiheys erosi sängen paljon eri kaupunginosissa. Kaupungin keskustassa sitä vähensivät lisäksi lukuisat julkiset rakennukset.

Suurissa vuokrakasarmeissa oli luonnollisesti erityyppisiä huoneistoja, mutta suurin osa perheistä asui sängen ahtaasti, yhdessä ainoassa huoneessa.

Jatkuva maaltapako aiheutti kroonillisen asuntopulan, jota asuntokennottelijat käyttivät hyväkseen. Valtiovalta koetti sentähden lainsäädäntöteitse torjua pahimman asuntokurjuuden. Se sääsi ankaria rangaistuksia huolimattomasta rakennustavasta johtuvista onnettomuuksista. Lisäksi kiellettiin asunnonomistajia repimästä taloan, muuta kuin korjausten tai

uudistusten takia. Ja silloinkin tuli vuokralaisten saada kohtuullinen korvaus menettämästään asunnosta.

Antiikin ajalta on säilynyt useitakin arvioita huoneistojen lukumäärästä Roomassa. Kuitenkin on epävarmaa sisältyvätkö lukuun myös palatsit ja julkiset rakennukset. Homo vastaa kysymykseen kieltävästi ja päätyy laskelmaan, jonka mukaan keisariajan Roomassa olisi ollut parhaimmillaan 1—1 ½ miljoonaa asukasta. Tuntuu kuitenkin siltä, että hänen arvionsa on liian korkea.

Loppuluvussa tekijä antaa yhteenvedon tutkimustensa tuloksista. Hän tarkastelee, missä määrin keisarikauden roomalaiset pystyivät ratkaisemaan suurkaupungille ominaiset pulmat ja mitä puutteita heidän urbanismissaan on. Hän toteaa, että roomalaiset saattoivat nauttia monista nykyajan mukavuuksista, mutta puutteellinen tekniikka ja maastovaikeudet asettivat huomattavat rajoituksensa. Se suurkaupunki, josta kansainvaelluksen myrskyt tekivät lopun, eli kuitenkin monessa suhteessa modernia elämää.

Homon esitys, jonka rikkaasta sisällöstä tässä on voitu esittää vain joihtain piirteitä, on erittäin hyvin perusteltu ja selkeä. Tosin se joskus on liiankin detaljipitoista, sillä tekijä on tahtonut esittää kaikki säilyneet yksityispiirteet, mutta hyvä otsikointi, monet karttapiirroksiset ja yhteenvedot helpottavat kokonaiskuvan saamista. Lukuisat vertaukset nykyisiin suurkaupunkeihin: Pariisiin, Roomaan ja Neapoliin auttavat lukijaa arvioimaan oikein antiikin saavutukset. Kirja soveltuu myös hakuteokseksi, sillä siinä on hyvä lähdeluettelo ja hakemisto.

JAAKKO SUOLAHTI.

Väärinymmärretty suuruus

Andrew Alfoldi, *A Conflict of Ideas in the Late Roman Empire. The Clash between the Senate and Valentinian I.* Oxford. Clarendon Press 1952, Siv. 151. Sh. 18..

Kuuluisa myöhäisantiikin tutkija, unkarilainen ANDREAS ALFÖLDI, joka nykyisin oleskelee Bernissä Sveitsissä, kirjoitti toisen maailmansodan loppuvaiheessa tutkimuksen viimeisestä suuresta pannonialaisesta sotilaskeisarista, Valentinianuksesta. Aihe, antiikin maailman alkava hajoaminen, soveltuu erinomaisesti tuohon Unkarille kohtalokkaaseen aikaan, ja historian väärin tuomitsemalle suurelle sotilallekin on varmasti ollut kyllin vertauskohtia nykyajassa. Epäilemättä juuri oman ajan raskaat koettelemukset ovat auttaneet Alfoldiä entistä paremmin ymmärtämään sotien runtelemaa myöhäisantiikin maailmaa, kuten hän itsekin toteaa varsin per-